

crkva u svijetu

PRINOSI

Odjeci vjere i nevjere u hrvatskoj književnosti

LIRSKO-RELIGIOZNA SUGLASJA ĐURE SUDETE

Drago Šimundža

Na smrt osuđeni lirik

Tiha, intimistička poezija Đure Sudete (1903—1927) i njegova isto tako intimno doživljena simboličko-fantastička proza, pune molitvenih i pjesničkih skrušenja, predstavljaju u našoj književnosti zasebnu intimističko-religioznu inspiraciju. Ta je inspiracija, spomenimo samo, u svojoj tišini i poetskoj boji široko prepoznatljiva; Sudetina je, izvorna. Zrači osobnom toplinom i nostalgичnim ganućima; progovara religioznim ozračjem.

Kratak je bio životni vijek ovog rano preminulog pjesnika; kratak i zamoran. Seosko dijete iz Stare Ploščice kod Bjelovara, kojemu je grad zarana oteo djetinje snove i za uzvrat mu, uz skromni ratni objed, pružio sušicu, bolest siromašnih đaka i umjetnika. Stoga će, željan ljubavi i života, ganutljivo čeznuti, kao malo tko od naših pjesnika, za zdravljem i djetinjstvom, lomeći se stalno između stvarnosti i nade. Živjet će melankolično i nemirno, u groznici, po bolnicama i kratkim oporavcima, u školi i stvaralačkom grču; sanjat će o zdravlju drugujući s bolesti, koja ga je tako uporno pratila da je zajedno s njom živovao i pjevao, od nje se liječio i njome nadahnjivao.

A bio je svjestan svoga položaja, i kad se s njim mirio, i kad se boljemu nadao:

»Mene boli i odviše... ja se
ne sjećam više da sam bio sretan,
pod nužnim nebom ja sam — sam i sjetan,
i znadem samo da se dani gase...«

Zato je bez sustezanja priznavao sebi i drugima: »Mogu umrijeti. To znam. I to je najvjerojatnije.« Ali, usprkos tomu, čeznuo je za zdravljem i strastveno osjećao dah života.

Uza sve patnje i bolest Sudeta je bio i ostao pjesnik. Tih, ali uporan i neumoran. Zadivljuje njegova volja i stvaralačka snaga. Neka nutarnja sila nije mu dala da klone. Mladi preparandist i učitelj požrtvovno radi i u nepunih devet godina, od 1919. do 1927, od svoje 16. do 24, stvara i iza sebe ostavlja zapaženo djelo, kakvo bi, da su u njegovim godinama umrli, rijetki književni stvaratelji iza sebe ostavili. Stoga ćemo — uz misao da je u sebi više osjećao i obećavao nego što je dao, jer je prerano umro — prihvatiti i drugu komparaciju ili paralelu, da je sa svojim djelom više nagovještaj nego dovršena veličina. Umro je u godinama kada drugi tek počinju ozbiljno stvarati. Nije se mogao razviti i ostvariti; nije imao kada. Treba zahvaliti njegovu talentu da je tako mlad i na smrt bolestan uspio ostaviti bar jedan dio svog poetskog sna.

Živio je, dakle, u groznici, u beznadnoj čežnji za životom, u stalnim prijetnjama i nemirima. Sudbina ga je tištila, sredina uznemirivala, sušica nagrizala. Nije imao potpore ni odmora. Stoga se, otimajući se smrti, iskreno ispoivjedao i predviđao kraj:

»Moje je tijelo umorno
od bolova,
svijeta
i puta,
ono je tako malo,
krhko
i slabo,
a java tako kruta!
Podaj mi, Bože, kućicu malu,
u polju,
gdje mir je
sveti —
na bijeli krevet leći:
odmoriti se,
zaboraviti —
ko dah umrijeti.« (*Moje je tijelo*)

To što je osjećao i molio brzo se ispunilo. No, bio je uporniji od bolesti; nije plakao niti se tužio. Bio je jači od svega, samo nije od smrti. Neukrotiva sušica u ono doba nije mirovala. I nakon dugih zamora i rvanja ispunilo se napokon ono što je bilo »najvjerojatnije«, kako je i predviđao; smrt ga je odnijela tek što je navršio 24. godinu života, 30. travnja 1927.

Intimna nadahnuća i utjecaji vlastite sudbine

Suputnik smrti, tjeskobne slutnje i nostalgичne čežnje za životom, Sudeta je pjesnik dubokog intenziteta; smiren je i blag u riječi, ali ne-

mirno gantuljiv i čuvstven u doživljaju. Pjesma mu melankolično drhti; duša u njoj sjetno progovara. Je li to odraz bolesti ili još dubljih, izvornijih pjesnikovih struna? — Ne poričući utjecaj sušice, koja mu je nametnula svoju optiku, mi bismo ipak tihu lirsku boju Sudetine poezije prije svega pripisali pjesnikovu izvornom talentu, onoj intimnoj nutrini u kojoj se začinje lirika — više nego samoj bolesti i njezinoj nemirnoj slutnji.

Pjesnik tihe riječi i nježnog osjećaja, Sudeta je poklonik i kreator lirske mekoće i čuvstvene topline. Njegov svijet živi u njegovoj duši; vidokrug mu se u doživljaju zatvara. Izbjegava velike teme i vanjske probleme. Emocija je temeljna označica njegova bića i, dosljedno, njegova iskaza. I to u onim boljim, uspješnim pjesmama tako prozračna emocija da s njom i sâm motiv prelazi u poeziju. *Ruke* su izraziti primjer u kojemu se to osjeća. U njihovoj se suhoći i žutilu snažno reflektira pjesnikova sudbina i doživljena motivika ganutljivih inspiracija:

»Umorne ruke moje,
kako ste suhe i žute —
umorne!

Stavljam vas tiho kraj sebe,
na tople jastuke svoje,
da se odmorite.
A tko će vas da odmori?
Vi ste umorne vječno.

Ko vodeno lišće hlapite
kad ga iz vode iščupaju
mlada
uz tihu obalu riječnu.
Zalud vas jastuci mole,
Zalud vas tako vole,
vaša je ljubav mrtva,
nju su pokopali davno.

Pa ipak, uboge moje,
nikoga do vas nemam —
do boli!

Topim vas dahom svojim,
na mlado sunce vas nosim,
al vi ste jednake uvijek —
uvijek ste tužnije, tanje,
malene, male moje!

I jesen kad već dođe,
i proljeće kada požuri*
rano,
ja sved vas ludo molim
i suzama vas pitam:
za kim ste žalosne tako,
za kim venete tako,
uboge ruke moje?

* U svim se izdanjima namjesto *požuri*, kako smo mi ovdje stavili, ponavlja glagol *požuti*. Kako *rano* proljeće ne *žuti*, nego *žuri*, usudili smo se »ispraviti« lapsus. Stvarno, držimo da je to lapsus. Mogao se potkrasti pjesniku dok je pisao, a mogao se potkrasti i izdavaču, uredniku ili slagaru i korektoru. Svakako, ako promijenimo »t« u »r«, dobit ćemo smisaoniju i skladniju sintagmu, bolji stih, u kojemu *rano proljeće* ne *žuti* nego *žuri*.

Ali vi nećete reći!...
 Šutite, uvijek šutite
 nužne;
 pa i ja onda zašutim
 i stisnem se bliže k vama,
 a za kućom netko prođe
 i lišće padat stane —
 i svuda, svuda je tama... (Ruke)

Nije potrebno komentirati ovu intimno otkanu pjesmu, čistu i lijepu. Ona svojom toplinom sve otkriva. Kazuje o fizičkom i psihičkom stanju svoga autora, o čuvstvu i njegovu pjesničkom iskazu, doživljaju bolesti i želji za stvaranjem.

Bolest je središnji događaj Sudetina života i izvor njegovih inspiracija, o tom nema sumnje. No treba li Sudetinu liriku i duhovna obrzorja vezati samo uz njegovu bolest? Tematski kao što smo vidjeli, treba; vrlo često treba. Mnoge će njegove pjesme, poput *Ruku*, to potvrditi. Bolest ga je, doista, toliko zaokupljala da je, kako rekosmo, s njom stalno drugovao i stvarao. Ali ne treba ni u tome pretjerivati i sve kroz to tumačiti. Izvorni lirik, po prirodi introvertiran, melankoličan, osjećajan i tih, naš pjesnik, i bez bolesti, ima dovoljno razloga za svoj sjetni doživljaj i mekani poetski ton.

Ta će unutarinja poetska vena činiti da će se Sudeta odmah nakon prvog svjetskog rata, u doba kad ekspresionizam traži snažne ideje i čvrstu riječ, kad razne socijale i angažmani i u nas preuzimaju maha, prepustiti svom pjesničkom nagnuću te će se, uz nećujne zvuke tadašnjih manira i svoj prirodni romantičarski zanos, predati tihom doživljaju vlastite nutrine, proniknut će u svoju intimu i nošen valom krute realnosti stvoriti svoj doživljajni svijet toplih inspiracija i sjetnih čeznuća. Bolest mu je, očito, nametnula svoju motiviku; no ona bitna crta njegova stvarateljskog osjećaja, molitvena i meka, onaj nutarnji nerv i intimna emocija, više su odraz pjesnikova bića, onog najautentičnijeg Sudete, nego same bolesti, koja se tako često, a kada je riječ o njegovim duhovno-molitvenim obzorjima i predanjima, i previše spominje. Priče »što bi bilo, da je bilo« ne mogu ovdje ništa nadodati. Naravno, da Sudeta nije bio bolestan i da nije mlad umro, njegova bi tematika sigurno bila šira i raznolikija; ali, sudeći po svemu, on bi jednako ostao intimistički religiozan, pun blage lirske mekoće i elegične topline: ono što u stvari i jest.

Koliko je na sve to utjecala prirodna vrlina, koliko njegova religiozna koncepcija svijeta, teško je sa sigurnošću utvrditi. Svakako u Sudete ima i jednoga i drugoga, i vjere i životne snage. Dapače, on je i bolest pjesnički nadišao: unatoč boli i sjeti, zrači povjerenjem i nadom; posebno je uočljivo njegovo tiho molitveno predanje:

»Tvoje su noći utjeha,
 koje po ranama škrope;
 Tvoje su noći dubine,
 gdje trudne prestaju stope.
 Tvoje su noći vrhovi
 do kojih se čovjek ne pope;

Tvoje su noći bezdna,
pred kojima miso se prope.

Tvoje su noći vječnosti,
u kojima boli se tope —
o daj da se i moje oči
u njima jednom sklope...« (Tvoje noći)

Koliko god se ova pjesma činila blijedom retorikom, ona otkriva dubinsku opciju Sudetina religiozuma, vjere i nade, koje su mu pomagale da lakše snosi i podnosi svoj križ; pa i onda kad je vidio da su sve zemaljske nade izgubljene. On se iskreno ispovijeda, uviđa svoju sudbinu i čašu koju mora piti, svoj Getsemanij; prihvaća ga poput Njega i, usprkos svemu, zrači religioznim povjerenjem:

»Ja sam obolio teško, Marijo, majko moja,
i ne znam, da li će ikada bolovi moji proći.
Mnogo je bilo dana, mnogo je bilo noći
što čekah da me opet molitva ozdravi Tvoja.

I nisi — nisi došla u odaje moje mrtve,
da čudo na meni stвориš sa moći dobroga sina,
s riječi Onog, što stvori iz vode žarka vina,
sa strahom nevine djece, s krvi božanske žrtve.

Nikoga nije bilo, da nada mnom svijeeće pali
i moli za srce moje, za dušu što nevina vene.
Nikoga, Majko, ne bješe — osim smrti i mene;
svi su me prezreli tada, što uvijek su laskat mi znali.

— Umoran, nijem i strven ko ratnik s krvava boja
vraćam se natrag k Tebi: pred vrata samotnog grada.

Dok sve se oko mene ruši — Ti si tek jedina nada:
znadem —

Ti me tek prezreti nećeš.

Marijo,
majko moja!« (Pjesma Mariji)

Ova nas pjesma, kao i čitava Sudetina poezija, sili na siguran zaključak: lirska stvaralačka snaga Đure Sudete, njegova bolest i religiozna opcija zajednički su rađale tihe akorde od kojih je satkana njegova intimistički proživljena lirika.

Lirska obilježja Sudetine poezije

Sudeta je pjesnik osjećajnosti i tišine, čuvstvenih dubina bića. Tih je, uvijek tih, bilo da se radi o boli ili radosti, o smrti ili nadi. Nešto ga iznutra motivira i napaja. Njegovi se osjećaji molitveno prelijevaju dok blagi odjeci duše poetski trepere: jednako u teškim slutnjama i bolnim zamorima kao i u jarkim molitvama i neostvarenim nadama.

Naš pjesnik, napomenimo, nije bio rođen za velika misaona tkanja, prosvjede ili analiziranja nego za snažne doživljaje intimnih osjećaja. Lirika je njegovo područje. Sav je lirski protkan i obojen. Pa i u proznim radovima. I oni su simbolički i intimistički nadahnuti. Romaneske epopeje i dramski sukobi nisu ga privlačili; dapače, odbijali su ga, kao što i sâm iskreno priznaje:

»Ja nikad nisam htio život bura,
traženja vječna, sumnje koje bole,
ja sam od onih, što su vječno sjetni
i suton kasni tako žarko vole.« (U sutonu)

Ponirući, u stvari, u svoju nutrinu, Sudeta proniče u najtajnije rezonancije ljudske duše, u ono intimno ljudsko, što određuje čovjekov odnos prema svijetu, stvarnosti i životu. Kad suspregnuto, kad romantičarski ponesen, tu otkriva inspiraciju i motive svoje poezije. Ostaje stalno u tom vidokrugu, u žaru koji tiho treperi u duši. Nije li to razlog da se u svom slobodnom stihu tako malo brine za dotjeranost i formu? Sve polaže u spontanost i doživljaj, u čuvstvo i izvorni nerv intimnosti i ljepote.

Takav je Sudeta u životu i poeziji. Izvorniji je od svoje bolesti i prisutniji od nje u svojim pjesmama. Njegova se iskrenost ne može dovesti u pitanje. Doživljaji su i dubinska psiha jedini prostori i neodoljivi hram njegove muze. U sebi je našao svoj put, svoj ispovjedni i krajnje emocionalni ton. Time se, donekle, krug njegove poezije sužava, ali se lirski obogaćuje: pjesnik slijedi svoju venu i napaja je dubinskim doživljajem vlastite kobi.

Sve je Sudetino stvaralaštvo lirski tkano; intima progovara u njegovim inspiracijama. Pripovijest *Mor* i rukovet antologijskih pjesama o tome izvorno svjedoče. Na žalost, naša ga kritika — je li to zbog njegove tišine ili radi religiozne optike? — ne uspijeva realno vrednovati i u njegovoj individualnosti dovoljno istaknuti. Možda je tomu krivnja i u većem broju manje uspjelih pokušaja, u čestom ponavljanju motiva i, koji put, djetinjoj naivnosti njegovih riječi i osjećaja? Međutim, pozitivni bi pristupi trebali polaziti od onih uspješnijih, zrelih Sudetinih inspiracija i stihova. A ima takvih, toplih i lijepih, poput *Ruku*, *Sunca*, *Straha*, poput pjesama *Umiru večernje boje* ili *Čežnja i bolestan mladić*, itd. S njima treba početi.

Ima, doduše, u njega početničkog patosa, ima banalnosti i površnog sentimenta; ali, ta se izbljedjela vena u onim boljim pjesmama bestragom topi u zreloj jednostavnosti i čistoći, kad intimnost i ljepota postaju poetskim motivom i porukom:

»Noć miriše sjenom. I zvijezdama sa svoda.
— Proći preko prijelaza, dok mjesec ne prohoda,
pa poslušaj, molim te, kada sumrak dolazi:
tko to uvijek oko moje kuće prolazi!

Čuo sam ga noćas! Baš su negdje žita
spremala se krišom da do jutra dozore,
a ja nisam mogao izdržati više,
a ja nisam mogao da ne otprem prozore;
i da žita dozore — —

Ujutro je pjesak gorio na drumu,
preko njeg je prošlo sedam rujnih makova;
ptice su me zvale da idem u šumu,
a ja nisam mogao:
sudbina je takova ...!

Putniče sa ceste, mila djevojko,
prodi preko prijelaza... ja sam bolestan,
pa pogledaj, molim te, kada sumrak dolazi,
tko to uvijek oko moje kuće prolazi...!

(Čežnje i bolestan mladić)

Poetski domet Sudetina stiha nije, očito, u formi i tonalitetu, u nekom izvanjskom, ni klasičnom ni modernom, poetskom instrumentariju. Njegova je snaga u lirskom nadahnuću i čuvstvenom odjeku u dubinama bića. Neko tanano, produhovljeno osjećanje progovara kroz boju njegovih *Ruku*, kroz tihe jecaje *Straha*, drhti u želji za *Suncem*, lebdi u umiranju *Večernjih boja*, ganutljivo čezne u *Čežnjama bolesnog mladića*, doživljeno moli i osjeća u *Ave Maria*... To je Sudeta! I njegova poezija. Razumije se, ona uspjela, nadahnutu. Zrači lirskom toplinom — više nego strahom pred neizbježnom kobi.

Naš pjesnik, u biti, gradi u duhu realističke manire, ali ga snaga njegove čuvstvenosti vraća staroj impresionističkoj liri — doživljaju hrvatske moderne, iako u svojoj spontanosti i tišini dovoljno ostaje svoj. Teško mu je naći sličnu dušu i identičnu strunu u našoj i stranoj književnosti. Specifičnost njegova talenta i posebna elegijska nijansa, napajana bolnom stvarnošću, izdvajaju ga iz kruga najbližih istomišljenika i sličnih lirika, daju, zajednički, svojstvenu draž njegovoj poeziji. Po tom je Sudeta prepoznatljiv. Nemoguće ga je imitirati. Karakterističan je po onom tihom a jarkom intenzitetu, prepunu osobne sudbine i tople emocije, koju je, u osobnosti doživljenog versa, potencirala njegova sušica, jer mu baš ona, kad je i ne spominje, daje onu specifičnu nijansu i boju

»Sunce!

»Sunce!

Kako te dugo nisam vidio,
već cijelu godinu;
samo četiri bijela hladna zida,
sjever što pod prozorima vječno rida
i težak gvozden strop.

Danju te slušam kako hodaš oko kuće,
tapkaš s djecom po lišću i plašću,
trčite po livadama, ptice tražite po hrašću.
A kad dan svoj plašt za gorama svuče,
mračne se sjene u sobu uvuku,
tek san mi ostaje o tebi
i suza koja je u vječnome muku.

Onda mi se čini
da je negdje daleko, jako daleko
kućica sunčana u šumi na čistini
i u njoj mali mekani krevet.

I sve je tiho u njoj. Tako tiho i suncem obasjano
da se ni boli osjetiti ne mogu,
da čovjek zaboravlja tko je,
da ne zna već za patnje svoje
i spokojan zatvara oči...

Sunce!

Sunce! (Sunce)

Zatvoren u se, tih i osjećajan, Sudeta namjerno u boljim pjesmama više podsjeća nego kazuje, dublje doživljava negoli otkriva. Jednostavan je i blag; svojom blagošću zasjenjuje sjetu, smirenošću i predanjem bol. Uvijek zbori bez povišena tona, bez propagandnih natruha. Poeziju doživljava kao nutarnju potrebu; nikada kao sredstvo, funkciju ili angažman. Ne pjeva da se potuži, pa čak ni da stvara. Poezija mu je spontana, iskrena i stvarna. Ne ide za efektom; radije tiho i sjetno sa sobom razgovara, sa svojim rukama, s mirisima i travama, sa suncem i s bolešću ili, jednostavno, u svojoj skrušenosti mirno i predano moli:

»Evo me!
Pred oltar Tvoj,
o Majko mojih boli i čeznuća!

Ko dijete,
s dva, dva,
dva cvijeta,
sa vedrim čelom
i poljupcem ljeta,
iz šume, polja, dolina i lugova,
sa onih strana
gdje svaka grana
Tebe slavi. (...)

Tebi da se pomoli i darove da:
— dušu čistu ko cvijet,
srce, što ljubav sažiže,
uzdah mio i svet
i cvjetova pet:
Ljubav, ufanje,
vjeru, uzdanje,
— nadu.

O, primi ih, Majko, sa cvjetnih poljana,
sa plodnih njiva i sjenanih šuma,
sa svakog kuta i svakog huma
mojega srca ...«

(*Molitva*)

Naš je pjesnik, kako vidimo, u svom izričaju vrlo spontan i dovoljno gibak, mada — općenito — njegov rječnik nije tražen i izbirljiv. U svojoj povjerljivosti, također, zna prijeći potrebnu granicu, sve do ponavljanja i banalnosti. Ali, u dubljim inspiracijama, što smo mogli osjetiti, suptilno čuti i lirski osjeća. Svojom »bezpredmetnošću« i slutnjom nadmašuje ozračje i tišinu i najčistijih pjesnika:

»Šume jablani crni,
šume
u noći
ko dusi
— sami ...
Lišće s vrhova pada

i pada
kraj zgrada
u tami.

Slomi se jedna grana
— sama?
na zemlju
pade
— žuta.

A lišće šušti ko ludo
i pada
kraj zgrada
i puta.

Miču se crne sjene,
idu
i šute
ko ure
— kasne.
Na kraju nijemog sela
svijeća
— dah cvijeća —
— gasne.

A tamo dalje — gore
propelo
križevi
putovi
— kiše.
Novembar kašljuca u granju
sve niže
i bliže
— sve tiše.

Čekaš me — znadem: evo
idem
k Tebi
sestrice
— Smrti!«

(Strah)

Ova elegična, verlainovskom ritmitkom protočena pjesma, prozračna i u svojoj simbolici refleksivna, ma kako odzvanjala jesenskom sjetom, ostavlja iza sebe dojam »čiste« poezije. Tek u zadnjoj kitici, u onom skrušenom predanju: »Čekaš me — znadem: evo idem k Tebi, sestrice — Smrti!« pjesnik, tiho i smireno, otkriva svoj intimističko-religiozni svijet. Slično će i u drugim pjesmama — poput Šopa — bez velikih riječi i misaonih određenja izricati svoja duhovna ozračja i svjetonazor.

Pokušamo li povući koju drugu paralelu između Sudete i naše tradicije, možemo ga usporediti, prema načelu suprotnosti, s Krležom ili Kranjčevićem. Dok ta dva velikana naše pisane riječi nisu mogla stvarati bez izazova, vanjske dinamike i unutarnjeg bunta, Sudeta, obratno, nema daha, ako je u pitanju konflikt, bunt ili suprotstavljanje. Njegova je lira, među svim našim pjesnicima, najnježnija, motivika u svom ozračju najpoetskija, duša najosjećajnija. Poput Vidrića, kojemu je motiv »čista« poezija, Sudeta u svojim najboljim ostvarenjima, makar izravno nadahnut vlastitom sudbinom, neodoljivo teži za toplinom riječi ili, jednostavno, za lirskom čistoćom i doživljenom ljepotom u »čistoj« poeziji:

»Umiru večernje boje.
Mladi bolesnik sanja:
tihe i svijetle sjenke
igraju preko granja.
Silaze preko druma —
tamo je stara šuma.

Umiru večernje boje.
Ruže su bolno trudne,
putnici traže konak,
samo su sjene budne.
Silaze preko drumu:
tamo je stara šuma.

U njoj imade kuća
i bijeli mekani krevet,
i sve je tako tiho
ko da je noći devet,
tihih proljetnih noći
sklopilo njegove oči.

U njoj se sanja slatko,
ko sjenka prestaju boli
daleko, tako daleko,
što duša žalosno voli —
ej, do nje jednom doći
i sve će, sve će proći.

Mladi bolesnik sanja,
smiješak mu titra vrh usta,
i tko bi znao od čega
smiri se krošnja gusta:
smije se oblak vrh drumu
i stara čarobna šuma.«

(Umiru večernje boje)

Očito, usprkos svome zatvorenom krugu doživljavanja ili, možda, baš zbog toga, Sudetina poezija snažno treperi u čuvstvenosti i lirizmu.

U čemu je, npr., snaga ove pjesme? Što je njezin poetski motiv? — Netko će kazati: bolest. Sudeta se, sigurno, ne bi s tim složio. On ne pjeva o bolesti; bolest je ovdje u drugom planu, nevidljiva je. — Pjeva o bolesnom mladiću, o njegovim sanjama. Jest, toga ima. Ali, pravi motiv i unutarnja snaga ove emotivne inspiracije nije ni u jednome ni u drugome. Pjesnik je nadišao tematsku shemu; on se spontano služi svojim doživljajem i budi osjećaje. Pravi »sujet« njegove pjesme gubi konkretističke determinante: poezija postaje vlastitim motivom. Igra sjenki i boja, bolesti i nostalgичnih sanja, vizija šume i noći, s nekim mističnim dojmom, postaju istodobno fikcijom i poetskom građom za čarobni ugođaj snova, slutnje i ljepote u pjesnikovoj duši.

Ipak u Sudete, kao i u mnogih pjesnika, ima i loših pjesama, doista loših, pisanih s malo nadahnuća a s previše osjećaja. Dah mu se tada gubi u prozaičnom izljevu riječi, ponavljanju, nostalgичnoj sjeti ili pukom iskazu poţoţnosti. Ponekad mu »zaškripi« jedan ili drugi stih, »prekipi« osjećaj, »prevagnu« bolesti i zamori. Da je poţivio, sigurno bi neke pogreške ispravio, pa i pojedine pjesme nanovo preradio.

Međutim, kako smo upozorili, Sudetu — kao i druge — ne treba procjenjivati i vrednovati po lošim nego po onim boljim i dobrim pjesmama. Stoga ćemo se poslužiti neobičnom primjedbom, koju je Vlatko Pavletić upotrebio u svojoj mladenačkoj analizi Tinove poezije. Naime, pošto je zapazio i nabrojio nedostatke Ujevićeve muze, on se iskupio zaključkom: da Tina ne treba kuditi jer ima izvrsnih pjesama. Iako ovdje ne mislimo Sudetu izjednačavati s Tinom, neka nam bude dopu-

šteno parafrazirati Pavletićevu misao: ne smijemo omalovažavati Sudetu, jer svojim zrelim inspiracijama ulazi u najuži izbor naših ontoloških izdanja. Zaslužuje ugledno mjesto među našim književnim pregaocima.

Tematika i motivi poezije Đure Sudete

Sudeta je, vidjeli smo, zatvoren u se i svoj intimni svijet. Dijapazon njegovih inspiracija nije širok; naprotiv, sužen je samo na nekoliko životnih područja. Možda je zbog toga, zbog čestog ponavljanja tema, nešto bolje iznijansirano, ali se stalno vrti u istom krugu. Dijakrono se proteže od dječjačke dobi do slutnje i faktičnosti smrti; sadržajno kopka po vlastitoj nutрини. U stvari, više je čuvstven nego predmetan. Utapa se u doživljajima i stvarnosti, u bolesti i čežnji, u nemirnim nadama i tihim molitvama, u pritajenim ljubavnim asocijacijama i sjetnim djetinjim uspomenama.

Egzistencijalno vezan uza svoj svijet, Sudeta redovito mozaički tka svoju pjesmu; više je izarava nego predmetno određuje. Čuvstvenost je ozračje njegove lire. Stoga se različiti motivi u njoj između sebe isprepliću i stilski nadopunjuju. U najboljim pjesmama, nadahnutim sušicom, bolest je više poticaj i stvarnost nego pjesnička tema ili predmet. Podsjetio bih na već citirane pjesme, na *Sunce, Strah, Čežnje i bolestan mladić, Umiru večernje boje*, pa i na *Ruke*. Bolest je odreda više inspirator negoli pjesnički motiv. Ona se, da se tako izrazimo, nikada ne nameće našem pjesniku kao predmet nego kao poticaj. Zato je i ne zamišlja kao temu, niti ide za tim da je kao takvu izrazi ili obradi. Ona se samo javlja kao kob i kao stvarnost »zrači« u njegovu iskazu.

Bolest mu je najčešće teret i nadahnuće. Ona je na svoj način, tiho a jarko prisutna. Opipljiva je i u onim njegovim intimističkim, sentimentalnim, religioznim i djetinje nostalgичnim motivima: dok pjeva o selu i djetinjstvu, o ljubavi prema majci i djevojci, o sebi i religioznom predanju svog bića. Socijalnih, rodoljubnih, misaono-refleksivnih tema gotovo da i nema. Tek pokoju asocijaciju. Doduše, jedan dio njegove motivike, nadahnut religioznim ozračjem, ima i šire konotacije, ali je u osnovi uvijek začat intimno, osobno; tematski je povezan s bolešću i vlastitim vjerskim doživljajem.

Neka nam za ilustraciju posluži pjesma *Ave Maria*. U njoj se poetski slivaju i sadržajno isprepliću tri važna područja Sudetinih inspiracija: bolest, religioznost i ljepota prirode u nostalgiji za selom. Sva tri su, naravno; prožeta poetskim suglasjima vlastite situacije, nekom melankoličnom toplinom, tako da se, u stvari, pjesnikova intimnost nameće kao izravni motiv, kojih ih ujedinjuje:

»O, zaspite me, prekrijte me svega;
blagoslov Njen i na me nek se prospe,
kad sjajna među vas s onog siđe brijega,
— žito,

o travo,

djeco naše Gospe!

O, zaspite me, prekrijte me svega!

Ruka je moja umorna i trudna,
da k Njoj se digne. Ja ne mogu više.
Ne mogu — bol je moja uzaludna,
ja ćutim, kako nekuda sve više
ruka je moja umorna i trudna.

A što ja mogu? Što sam — čovjek dao?
Da mi je Ljubav silna kao more?
O, da sam sunce, da bih vječno sjao,
o, da sam cvijet s vrha Karmel gore.
A šta ja mogu, što sam čovjek dao?

Dadoh li himne sjajnije i veće
od cvrčka u tu večer uznesenu?
il' slike ljepše, nego što je veće,
kad zlatna polja Pozdravljenja prenu!
Dadoh li himne sjajnije i veće?

O, što su zvuci velikog Šopena,
o što su slike slavnog Rafaela
sprem jednog samo, samo jednog trena,
kad pozdrav Gospi šalju žita zrela?!
O, što su zvuci velikog Šopena?

I što je naše, ovo naše Lijepo?
ushit rada kojeg pljeskamo ko djeca?
Jecaj u ptice što slušamo slijepo
ne ćuteć kroza nj glas Asiškog sveca.
O, što je naše, ovo naše Lijepo?

Čuj! Negdje sjetno odbijaju zvona,
ljiljani zlatnim zvončićima truse.
A ja?

O stid me; evo ide Ona!
O kud ću, kud ću?... Sakrijte me u se.
Ne mru li sjetno povećernja zvona?

O, primite me, prekrijte me, braćo!
Neka me uz vas Njena Milost pospe,
kad kraj vas prođe sjajna s onog brijega
— žito,
o travo,

djeco naše Gospe!
O primite me, prekrijte me — svega!«

(Ave Maria)

Topla je ovo pjesma; to toplija što joj se više približimo, što bolje uočimo njezine nutarnje niti od kojih je tkana: »Ruka je moja umorna i trudna, da k Njoj se digne. Ja ne mogu više. Ne mogu — bol je moja uzaludna...« — Sveprisutnost pjesnikove kobi zrači i ovdje svojim melankoličnim odjecima, premda ti odjeci više »odjekuju« nego što ih pjesnik izriče. Mogli bismo zato dodati: Sudeta nije melankolik koliko je njegova situacija »melankolična«. Ona je glavna odrednica njegove poezije. I u pjesmama, u kojima se, kao u ovoj, nameću složeniji motivi i različiti doživljaji. Religiozno nabrekla molitvenom toplinom *Ave Maria*, svojom čežnjom i divljenjem, doživljajem stvarnosti i ljepotom seoske procesije s kojom sva priroda pjeva i moli, ižarava intimnost duše i, u slojevitosti raznolikih slika i motiva, u prvi plan stavlja pjesnikovu situaciju kao osnovni motiv.

No, kao što ovdje religiozna inspiracija prožima druge elemente povezujući ih u jedinstveni doživljaj, tako se u drugim Sudetinim pjesmama međusobno prožimaju i dopunjuju drugi, slični, tonovi i boje. Uvijek u nerazdvojivom jedinstvu konkretne situacije i na dlanu otvorene intime. Sudetini lirsko-religiozni akordi postaju tako tematskim ozračjem na smrt, prerano, osuđenog pjesnika, a sama osuda sa svojom kobi intimnom inspiracijom melankolične čežnje i molitveno izrečenih slutnja.

(Nastavak slijedi)

ŽIVOT I VJERA

A. B. D.

Svi smo mi sudionici kriza koje potresaju svijet, kriza različite prirode, različitih izvora i različitih intenziteta. No, meni se čini da je najpogubnija kriza međuljudskih odnosa, kriza u odnosu čovjeka prema čovjeku. Ovom je krizom ugrožena najljudskija težnja u čovjeku, težnja prema drugome; jer, htjeli mi to ili ne, čovjek je po svojoj prirodi usmjeren na drugoga.

Ta ugroženost dolazi od nepovjerenja, koje prati izravna sumnja (negativno usmjerena), pa se nije čuditi što se danas sumnja u sve vrijednosti; ni u što se ne želi čvrsto vjerovati, pa ni u čovjeka. Najmanje u njega vjeruju oni koji ga, navodno, oslobađaju od svega i svačega, a najviše od njega samoga. Takva zbilja guši život vjere, te se meni nužno nameće pitanje: Što za mene znači vjerovati?

Ne može se reći da je ovo pitanje plod dugih razmišljanja i traženja teoretskih odgovora o čovjeku i svijetu. Dapače, ono je plod proživljavanja jednog osjećaja, koji potresa današnjeg čovjeka i koji ga sve više zarobljava i guši. To je osjećaj praznine i besmisla u ovom svijetu. Čovjek se zatekao u duhovnoj praznini, u egzistencijalnom vakuumu. Pitanje smisla života postalo je goruće pitanje, kako za vjernika tako i za nevjernika, jer je nemoguće povući oštru granicu između te dvije zbilje, budući da nitko ne može potpuno umaći sumnji i sebe proglasiti vjernikom, niti itko može potpuno umaći vjeri, te sebe proglasiti nevjernikom. Dok će vjerniku nevjera biti stalna kušnja, dotle će i nevjerniku vjera biti izazov za njegov prividno zaokruženi svijet. Jer, baš onda kad jednom zaokružimo (»ogradimo«) svoj svijet, »slobodan« od vjere, progovorit će sumnja: nije li istina, ipak, u životu s vjerom? I zato će onaj koji